סימן יח

הגדרת מהות הרשויות

א. הצורך להגדיר את מהות הרשויות לפי הדוגמאות

בגמרא (שבת ו' ע"א) נאמר: "תנו רבנן: ד' רשויות לשבת: רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור. ואיזו היא רשות היחיד? חריץ שהוא עמוק י' ורחב ד', וכן גדר שהוא גבוה י' ורחב ד' - זו היא רשות היחיד גמורה. ואיזו היא רשות הרבים? סרטיא ופלטיא גדולה ומבואות המפולשין - זו היא רשות הרבים גמורה וכו'. אבל ים ובקעה ואיסטוונית והכרמלית אינה לא כרה"ר ולא כרה"י" וכו', ע"כ. ומברייתא זו אפשר ללמוד על דוגמאות ומקרים שונים לרשויות השונות, אבל צריך להבין מתוך הדוגמאות הללו מהי המהות העצמית של כל רשות.

הסתירה לכאורה בין שדות לבקעה בדעת הרמב"ם

והרמב"ם (הל' שבת פי"ד ה"א) כתב: "איזו היא רשות הרבים? מדברות ויערים ושווקים ודרכים המפולשין להן, ובלבד שיהיה רוחב הדרך ט"ז אמה ולא יהיה עליו תקרה. ואיזו רשות היחיד? תל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים או יתר על כן, וכן חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה או יתר על כן, וכן מקום שהוא מוקף ארבע מחיצות גובהן עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן; אפילו יש בו כמה מילין, אם הוקף לדירה, כגון מדינה המוקפת חומה שדלתותיה ננעלות בלילה, ומבואות שיש להן שלושה כתלים ולחי ברוח רביעי, וכן חצר ודיר וסהר שהוקפו לדירה - כולן רשות היחיד גמורה הן", עכ"ל. והגרסה הנ"ל היא לפי הנוסח שכתב ר' אברהם בן הרמב"ם בתשובה (ברכת אברהם סי' טו): "ולענין שדות טעות בספרים שלכם, שכך נוסח החיבור: מדברות ויערים" וכו', עכ"ל. אבל בהרבה כתבי יד ובדפוסים קדמונים מוזכרים גם שדות כדוגמה לרשות הרבים, ויש גרסאות שלא כתוב בהן שווקים[1].

1. לגרסאות אלה (של הרב קאפח וכמה מכתבי יד תימן) שאינן מזכירות שווקים, היה אפשר לומר

ולגרסאות שמוזכרים בהן שדות קשה לכאורה מהמשך דברי הרמב"ם (שם ה"ד): "ארבע רשויות לשבת: רשות היחיד ורשות הרבים וכרמלית ומקום פטור[2]. איזו היא כרמלית? תל שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן וגובהו משלושה ועד עשרה, שהכרמלית אינה תופשת אלא עד עשרה ואינה רחבה פחות מארבעה על ארבעה. וכן חריץ שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן ועמוק משלושה ועד עשרה, וכן מקום שהוקף בארבע מחיצות גובהן משלושה ועד עשרה וביניהן ארבעה על ארבעה או יתר על כן, וכן קרן זוית הסמוכה לרשות הרבים, והוא המקום שמוקף שלוש מחיצות והרוח הרביעית רשות הרבים, כגון מבוי שאין לו לחי או קורה ברוח רביעית, וכן הימים **והבקעה** בין בימות החמה ובין בימות הגשמים - כל אלו כרמלית הן", עכ"ל. וצריך להבין מה ההבדל בין שדות שנחשבים רשות הרבים ובין בקעה שנחשבת ככרמלית.

גרסת ר' אברהם ודחיית תירוצו של הרב קאפח

ובאמת כנגד קושיה זו, טען ר' אברהם שאין זו הגרסה הנכונה בדברי אביו. ואף שמדבריו נראה שאין הוא משנה את הגרסה בגלל הקושיה, אלא זו היתה הגרסה שהיתה מונחת לפניו מקדמת דנא, בכל זאת הוא הסכים לעצם הטענה שלא יתכן שהרמב"ם יזכיר את השדות כדוגמה לרשות הרבים, שכן רואים מדין בקעה שהיא כרמלית. והרב קאפח יישב את הקושיה ואמר ששדה האמור כאן היינו "שם המדבר החורשין ומקום המרעה", ואין השדה נירה וזרועה. ובבקעה מדובר על "שדות ממש, כלומר נירה וזרועה שאינה עבירה ולפיכך כרמלית היא". אבל לכאורה לפי זה לא היה הרמב"ם צריך לשנות בין בקעה ובין שדה, אלא לחלק בשדה עצמו בין זרוע לשאינו זרוע, וגם לא היה מקום לסתום

שרשות הרבים היא רק במקומות שבאופן טבעי הרבים יכולים להיכנס בהם, שהרי לפי זה הדוגמאות היחידות שהרמב"ם מביא הן המדברות, היערות והשדות. אבל אין לומר כך, כיון שמבואר בדבריו בפיהמ"ש (שבת א', א') שמדינה שאין דלתותיה ננעלות בלילה דינה כרשות הרבים ולא ככרמלית; והרי מדינה כזו נעשתה רשות הרבים לא באופן טבעי, אלא מכוח התקבצות בני האדם וכו', ומוכח שאין לתלות את ההגדרה בכיוון זה.

2. משפט זה מופיע בספרים שלפנינו מיד בתחילת הפרק, ובאמת מצד הסדר היה לכאורה מן הראוי להביא אותו כפתיחה לפרק. אבל בכל כתבי היד ובדפוסים הקדמונים רואים שהרמב"ם לא כתב משפט זה בתחילת הפרק אלא רק בהלכה ד'. ובאמת צריך להבין מדוע הוא לא הזכיר זאת מיד בתחילה, ויתבארו הדברים בהמשך, בע"ה.

ולומר ששדות הם רשות הרבים, כשבאמת הדבר משתנה בין זרוע ללא זרוע. ואמנם אפשר לענות שסתם שדה כולל הכל, וסתם בקעה היא דוקא זרועה. והעובדה שיש מציאות שונה של בקעה שדינה ככרמלית, מלמדת שההגדרה הקודמת של רשות הרבים לא כללה את המציאות הזו, ולכן גם שינה הרמב"ם משדה לבקעה בגלל סתמיותן השונה. ואולם הדבר עדיין קשה, כיון שרואים שבימות החמה הולכים אנשים רבים בבקעה והיא אינה זרועה. ולכן לעניין טומאה היא נחשבת כרשות הרבים, וכלשון הרמב"ם בפיהמ"ש בטהרות (פ"ו מ"ז): "אע"פ שאין בני אדם עוברים בה, אבל משתמשין בה הקוצרים והפועלים לקצירה ולדישה ולעבודת השדה והכשרתה לזריעה לעתיד". ואם כן קשה לומר שסתם בקעה היא זרועה, ובפרט שהרמב"ם מדגיש במפורש שהוא מתייחס בדבריו גם לימות החמה.

יישוב הגרסה שלפיה מוזכרים שדות כדוגמה לרשות הרבים

ולכן נראה ליישב באופן אחר את גרסת הספרים שמוזכרים בהם שדות כדוגמה לרשות הרבים. סתם בקעה שייכת לאדם מסוים (או לשותפים) ואין היא שייכת לרבים, ולכן אין לבני אדם אפשרות לעבור בה באופן חופשי[3]. ובכך היא שונה מ"שדה" סתם שהוא כולל גם (ואולי בעיקר) שדות של הפקר שעדיין לא יושבו ולא נתפסו בידי אדם. והרמב"ם סתם בתחילה ואמר ששדות הם רשות הרבים, וסמך על כך שנבין מההמשך שאם עכ"פ מדובר בבקעה, שהיא של אנשים מסוימים - יהיה דינה ככרמלית, כי אין יד הרבים שווה בה, ובסתמא דמילתא בני אדם מנועים מלהיכנס לשם.

יש לסמוך על גרסת ר' אברהם ויישוב הקושיה עליו

ומכל מקום נראה שעלינו לסמוך על גרסת ר' אברהם בן הרמב"ם. ואע"פ שבענייני סברות ופירושים יש אפשרות עקרונית לחלוק עליו בביאור דברי אביו,

3. וברור שאין הכוונה לבקעה במשמעות המנוגדת להר, כי מבואר בב"ב (קנג ע"ב) שאם עברו על הבקעה ימות הגשמים - הרי היא כרשות היחיד גם בימות החמה, וכן פסק הרמב"ם (הל' שאר אבות הטמאות פ"כ ה"ו). והרי על כל הבקעות עברו גשמים מימות בראשית ועד היום; אלא ודאי הכוונה לשדות שנזרעו בידי אדם. ויתכן שמשמעות זו נגזרת מהשורש בקיעה, שהאדם מצא שטח הפקר כלשהו והבקיע אותו לעצמו והשתלט עליו, ועתה הוא זורע וקוצר בו.

מכל מקום כאשר הוא כותב "טעות בספרים שלכם שכך נוסח החיבור" וכו', ואין הוא אומר שהוא משנה את הנוסח בגלל הקושיה, אלא שזהו נוסח החיבור והגרסה שבידיהם מוטעית, אין מוסמך יותר ממנו בקביעת הגרסה הנכונה ויש לראות את גרסתו כעיקרית.

אלא שהקשו על דבריו מדברי הרמב"ם (הל' עירובין פ"א ה"ד): "מפני מה תיקן שלמה דבר זה? כדי שלא יטעו ויאמרו, כשם שמותר להוציא מן החצרות לרחובות המדינה ושווקיה, ולהכניס מהם לחצרות - כך מותר להוציא מן המדינה **לשדה**, ולהכניס מן **השדה** למדינה. ויחשבו שהשווקים והרחובות, הואיל והן רשות לכול, הרי הן **כשדות** וכמדברות, ויאמרו שהחצרות בלבד הן רשות היחיד. וידמו שאין ההוצאה מלאכה, ושמותר להוציא ולהכניס מרשות היחיד לרשות הרבים", עכ"ל. ומבואר להדיא שהשדות הן רשות הרבים, כי ברור שאם הן היו נחשבות כרמלית בלבד - לא היה שלמה מתקן תקנה כזו, רק כדי למנוע איסור טלטול בכרמלית[4].

אמנם נראה שמדברי הרמב"ם שם אין קושיה על ר' אברהם. ברור ששדות כוללים מציאויות של רשות הרבים, אלא שהם כוללים גם מציאויות של כרמלית כמו בבקעה. ולכן בהלכות עירובין, כשרוצה הרמב"ם לומר מה החשש שבגללו תיקנו את תקנת העירוב, הוא מעלה את החשש שיכניסו מהשדות למדינה. ואע"פ שאם יכניסו משדות שהם כרמלית למדינה, לא יהיה בכך איסור דאורייתא, מ"מ הרי יתכן שיכניסו גם משדות שהם רשות הרבים גמורה. ומה שהודה ר' אברהם שהכללת שדות בדוגמה של רשות הרבים היא בעייתית, היינו משום שלא היה נוח לו לומר שהרמב"ם יקבע קביעה כוללת שנסתרת מההלכה בהמשך, ורק בגלל סתירה זו ניאלץ לפרש את דבריו מלכתחילה באופן מצומצם יותר.

ועוד צריך לברר, מדוע ים נחשב ככרמלית ואילו מדבר נחשב כרשות הרבים. ולכאורה בשני המקרים אין מדובר על רשות ששייכת לאדם מסוים אלא על רשות השייכת לכל העולם. ונראה שהביאור הוא כמו שכתב ר' אברהם (שם), שהשימוש בים הוא תשמיש על ידי הדחק, וכמו שנאמר על רקק ברשות הרבים, ואילו התשמיש במדבר הוא שלא על ידי הדחק. ואע"פ שגם במדבר לא כולם מתהלכים בגלל ריחוקו ממקום יישוב וכו', מכל מקום עצם השימוש בו הוא שלא על ידי הדחק.

4. שכלל לא ברור שהיתה בזמנו. ואדרבה, מסתבר מאד שנתקנה רק בזמן חז"ל.

הגדרת מהות רשות הרבים

היוצא מכל זה הוא, שרשות הרבים היא רשות שיד כולם שווה בה, והרבים מתהלכים בה בלי הגבלה ושלא על ידי הדחק. ולכן מדברות ושדות ויערים נחשבים כולם כרשות הרבים, וכן הדין בשווקים רגילים. ואולם במקום השייך לאדם מסוים, או שאין הרבים יכולים להשתמש בו אלא על ידי הדחק, אין הוא רשות הרבים אלא כרמלית או רשות היחיד. ובפיהמ"ש (שבת פ"א מ"א) כתב הרמב"ם: "שינויי המקומות בדיני שבת ארבעה, והן הנקראין רשיות שבת. האחד רשות הרבים, והוא המקום שהרבים בוקעין בו" וכו', עכ"ל. ומבואר מדבריו, שהמהות העצמית של רשות הרבים היא שהרבים בוקעים בה. ונראה ש"בקיעת הרבים" הזו מורכבת מכך שהתשמיש של הרבים שם הוא נוח, ואין הוא מוגבל בהסכמה של בעלים מסוים אלא המקום שייך לכל באי עולם. ובכך גדר רשות הרבים לעניין שבת שונה מהגדר לעניין טומאה. בטומאה, הדבר היחיד הקובע הוא מציאות של כמה אנשים במקום, ובכך כבר יוצא המקום מידי רשות היחיד ונהיה לרשות הרבים; שהרי רשות היחיד לעניין טומאה נלמדת מדין סוטה שנסתרת עם בועלה ואיש אינו מצוי עמהם, ואילו רשות הרבים נלמדת מהעזרה בזמן הקרבת הפסח שיש בה ריבוי בני אדם. ולכן בקעה בימות החמה נחשבת כרשות הרבים, כי אע"פ שאין יד הרבים שווה במקום זה, ובאופן עקרוני הרבים מנועים מלהיכנס לשם, בפועל נמצאים שם כמה בני אדם, וזה גופא כבר גורם שהמקום יהיה מוגדר כרשות הרבים. ומה שאין כן בהגדרה של שבת, שאין הדבר תלוי בכך שאנשים נמצאים בפועל באותה רשות, אלא יש צורך שהרבים יבקעו בה, דהיינו שתהיה שייכת להם ויהיה שימושם בה בקלות ושלא על ידי הדחק.

ב. לכאורה נראה שמהות רשות היחיד אינה קשורה למהות רשות הרבים

ואולם כשבאים להגדיר את רשות היחיד, נראה לכאורה שאין היא קשורה כלל לניגוד של הגדרת רשות הרבים, אלא היא עומדת בפני עצמה. כפי שהובא לעיל, הרמב"ם כותב שרשות היחיד היא חריץ או תל או מקום אחר המוקף ארבע מחיצות לדירה. ובפשטות נראה, שמהות רשות היחיד היא שהיא מוקפת בארבע מחיצות, כשלפעמים המחיצות הללו קיימות בפועל ולפעמים אומרים גוד אסיק מחיצתא. ולכאורה למהות זו אין שום קשר למהות רשות הרבים שהוגדרה לעיל, ואין כאן שתי מהויות מנוגדות. וגם בפירוט הדוגמאות של הכרמלית, נראה שאין שום קשר בין מקום שיש לו מחיצות מכל רוחותיו אלא שהן מט' טפחים ומטה,

ובין ים ובקעה. ונראה לכאורה, שכל הדוגמאות של כרמלית שנוקט הרמב"ם בתחילת ההלכה, הן השלילה של מהות רשות היחיד, והדוגמאות של ים ובקעה הן השלילה של מהות רשות הרבים; כי בתחילת ההלכה הוא מתייחס לרשויות שיש חיסרון במחיצות שלהן, הן מצד מניינן והן מצד גובהן, וזו בעצם התייחסות לחסרון ההגדרה של רשות היחיד, שבה יש מחיצות מעליא. והדוגמאות של ים ובקעה הן בעצם התייחסות לחסרון ההגדרה של רשות הרבים, שהרבים בוקעים בה ויד הכל שווה בה.

לפי הבנה זו הכרמלית אינה גדר ביניים בין הרשויות אלא היא שלילת שתיהן

ולפי הבנה זו יוצא, שכרמלית היא שלילת שתי הרשויות האחרות, אבל אין היא מהווה תחום ביניים ביניהן. ובאמת בהבנת משמעות המושג "כרמלית" יש שלושה פירושים: **א.** רש"י (ג' ע"ב ד"ה בעי אביי) כתב: "כרמלית לשון יערו וכרמלו, שאינו לא הילוך תמיד לרבים ולא תשמיש רה"י", עכ"ל. **ב.** בירושלמי (שבת פ"א ה"א, ה' ע"ב) נאמר: "כרמלית, תני רבי חייא: כרמל מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני". **ג.** הרמב"ם (פיהמ"ש שבת שם) כתב: "ונקראת כרמלית שהיא דומה לאשה אלמנה שאינה בתולה ולא אשת איש, כך רשות זו אינה רשות הרבים ולא נשלמו בה תנאי רשות היחיד, ויהיה עיקר השם כארמלית". ולפי שני הפירושים הראשונים נראה ברור שכרמלית היא גדר ביניים, בין רשות הרבים ובין רשות היחיד. אבל לפי פירוש הרמב"ם ניתן לומר, שאלמנה איננה בתולה ואינה אשת איש, אבל אין היא גדר ביניים (בניגוד לארוסה שהיא באמצע התהליך שבין בתולה לאשת איש), וגם כרמלית היא שלילה של שתי הרשויות האחרות, אבל אין לראותה כגדר ביניהן.

אפשרויות שונות להעמיד את רה"י ורה"ר על ציר אחד, ודחייתן

ובאמת לכאורה לא ניתן להעמיד את רשות היחיד והרבים כעומדות על אותו ציר בקטבים מנוגדים. אין אפשרות לומר שרה"ר מתאפיינת בכך שאין בה מחיצות כלל, שהרי גם בבקעה אין מחיצות והיא איננה רשות הרבים אלא כרמלית. וגם אי אפשר לומר שרשות היחיד מתאפיינת בכך שהיא של היחיד, כיון שבקתה של הפקר שיש לה ד' מחיצות היא רשות היחיד לכל דבריה, והרמב"ם אינו מגביל את קביעתו שמקום המוקף ד' מחיצות הוא רשות היחיד, רק למקרה שהמקום הוא של היחיד. כמו כן לכאורה אין אפשרות לומר שרשות היחיד היא

מקום שלא ניתן לעשות בו תשמיש נוח לכולי עלמא; דלכאורה עזרה וחצר שהרבים נכנסים מצד אחד ועוברים בצד השני, שדינם כרשות היחיד לעניין שבת, כמבואר בדברי הרמב"ם (הל' שאר אבות הטמאות פ"כ ה"ג), הם מקומות שהרבים משתמשים בהם בנוחות, וגם אין הם בהכרח שייכים לאנשים מסוימים (העזרה בודאי אינה שייכת לאדם מסוים). ומוכח, שכדי להיחשב רשות היחיד אין הכרח להיות מנוגד במהות לרשות הרבים בעניין זה, והעיקר תלוי רק במחיצות, דבשני המקרים הללו יש מחיצות מעליא. וגם מקום המוקף לדירה שכל הרוצה יכול לבוא ולדור בו, שהוא גם הפקר לכל וגם לא על ידי הדחק, מוגדר בכל זאת כרשות היחיד, אם אכן המחיצות הן מחיצות טובות. וגם לא נראה לכאורה שמקום שיש בו מחיצות עשרה טפחים הוא פחות נוח לתשמיש הרבים מאשר מקום שאין בו מחיצות בגובה עשרה טפחים.

מדברי הרמב"ם בפיהמ"ש מבואר שרה"י היא מקום שאין הרבים בוקעין בו

ואולם בפיהמ"ש (שם) כתב הרמב"ם וז"ל: "והשני - רשות היחיד, והוא המקום שאין הרבים בוקעין בו, ושיעורו שיהא גובהו עשרה טפחים וארכו ארבעה טפחים ורחבו ארבעה טפחים או יותר על שיעורים אלו. אבל אם היה פחות מזה באחד משלושה צדדים אלו אינו רשות היחיד", עכ"ל. ומבואר מדבריו שמהות רשות היחיד היא "שאין הרבים בוקעים בו", וזה בהנגדה למה שאמר לגבי רשות הרבים: "והוא המקום שהרבים בוקעין בו". ומבואר מדבריו להדיא, שרשות היחיד והרבים הם כן קטבים מנוגדים המצויים על אותו ציר.

ביאור דבריו לאור המקרים השונים של רשות היחיד

וצריך לומר לפי זה, שבמציאות של "רבים בוקעין בו" אין הכוונה שהם רשאים להיכנס לשם, אלא שאין להם שום מניעה להיכנס לשם בדרך הילוכם. ולכן בכל מקום שיש בו מחיצות טובות, כבר אי אפשר לומר שהרבים בוקעין בו, כי הם מנועים מלהיכנס לשם בדרך הילוכם. ולפי זה, הסיבה שעזרה ובקתה וסהר נחשבים כרשות היחיד, היא משום שבכל המקרים הללו אין אפשרות לבקיעה גמורה, במובן זה שמתאפשר ללכת באופן חופשי מבלי להיתקל במחיצות כלשהן. ואמנם אם הרבים מהלכים מאליהם באותו מקום, וכגון מדינה שדלתותיה אינן ננעלות בלילה - כבר אין זה משנה שיש מחיצות המקיפות את המקום, כיון שהרבים מצויים ועומדים וגרים ומהלכים בתוך המחיצות הללו, והן בקועות

ועומדות על ידי הרבים[5]. ובכל זאת אם המחיצות ננעלות בלילה, הדבר גורם לכך שכבר אין הן נחשבות בקועות ועומדות, שהרי לפחות בלילה הן מונעות את הרבים מלהיכנס ומלצאת, ולכן שפיר חוזר הדין להיות כרשות היחיד. ואף שהעזרה גם היא משמשת לקהל רב, בכל זאת היא נחשבת כרשות היחיד; ראשית, משום שגם היא דלתותיה ננעלות בלילה, ושנית, משום שאין אפשרות לראות את המקום המקודש הזה כמקום שכל באי עולם יכולים לבקוע בו, שהרי המקום מוגבל רק לטהורים ומישראל וכו'.

ומכל מקום, אע"פ שתנאי הגובה והמניין של המחיצות ברשות היחיד, נגזרים באופן ישיר מהעיקרון שברשות היחיד אין הרבים בוקעים[6], יתכנו מקרים שונים שבהם הרבים בוקעים, ובכל זאת התנאים הללו יתקיימו, ויחשב המקום כרשות היחיד. וכן לאידך גיסא, יתכנו מקרים שונים שבהם הרבים אינם בוקעים, ובכל זאת התנאים הללו לא יתקיימו, ויחשב המקום כרשות הרבים. וזה כמו בהרבה פרשיות אחרות בתורה בכלל ובמלאכות שבת בפרט, שעקרונות מסוימים נובעים מהטעם והמהות, אבל יישום העקרונות הללו אינו תמיד מתאים במציאות לקיום הטעם והמהות[7]. ולכן יתכן שיהיה מקום שמחיצותיו לא תהיינה בגובה עשרה טפחים, ולא יחשב הדבר לרשות היחיד, אע"פ שמבחינת יכולת הרבים לבקוע במקום אין הבדל משמעותי בין שמונה לעשרה טפחים. וכן יתכן שתהיינה מחיצות טובות אבל יהיו בהן פתחים ושערים רחבים (עם משקוף כדבעי), שיאפשרו לרבים לבקוע, ובכל זאת יחשב הדבר כרשות היחיד. וכן פסי ביראות ייחשבו כרשות היחיד, ומשום שהפסים נחשבים כמחיצות, אע"פ שבפועל הרבים

5. ומבואר ברמב"ם בפיהמ"ש, שכאשר אין דלתותיה נעולות בלילה דינה כרשות הרבים ולא ככרמלית, וכלשונו: "לפי שהמדינה אם היתה מוקפת חומה, ויש לה דלתות ומנעולים - אינה רשות הרבים". ומשמע שאם אין לה דלתות ומנעולים - היא רשות הרבים. ואע"פ שיש לה שלוש דפנות מעליא, והיתה צריכה להיות לכל היותר ככרמלית, בכל זאת כיון שהרבים בוקעים בה דינה כרשות הרבים. וכן מתבאר מדברי הגמרא בעירובין (ו' ע"ב): "ירושלים, אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים".

6. ומשום שד' מחיצות בגובה עשרה טפחים אמורות למנוע מהרבים לבקוע במקום.

7. כמו שיכולות להיות מציאויות שאדם יברור פסולת מתוך אוכל וזו תהיה דרך אכילה ולא כבורר לאוצר, או שיאכל כזית איסור וזו לא תהיה אכילה חשובה. ועדים זוממים יכולים לומר עמנו הייתם, אף שכוונתם תהיה לבטל בערמה את עדות הראשונים, וכן דינים לרוב, שיסודם בסברה ובטעם מסוימים, אף שביישומם המעשי על פי גדר הדין, לא בהכרח מתקיים הטעם.

יכולים לבקוע[8]. וכן לאידך גיסא, יכול להיות מקום שיש בו שלוש מחיצות וברביעית לא תהיה לחי, והרבים יבקעו בו, ובכל זאת ייחשב המקום ככרמלית ולא כרשות הרבים.

הטעם לכך שהרמב"ם אינו מפרט כבר קודם לכן את מהות רשות הרבים והיחיד

ולפי מה שהתבאר, יוצא שיש להבדיל ברשויות בין המהות שלהן ובין תנאיהן. המהות של רשות הרבים היא שהרבים בוקעים בה, ותנאיה הם שלא יהיה המקום מקורה ושיהיה בו רוחב ט"ז אמה. וכן המהות של רשות היחיד היא שאין הרבים בוקעים בה, ותנאיה הם בגובה המחיצות, מניינן, רוחבה ואורכה. ולפי זה יש ליישב את הקושיה הגדולה, מדוע הרמב"ם לא ביאר מהן רשות היחיד ורשות הרבים כבר שני פרקים קודם לכן; דלכאורה לא היה לו להזכיר רשויות אלו מבלי לבאר אותן. וקשה לומר שהוא סמך על מה שכתב בהמשך, כי עכ"פ אזכור של מושגים כאלה פעמים רבות כל כך, היה ודאי מצדיק לבאר אותם תחילה. וכך היא תמיד דרכו של הרמב"ם, לבאר תחילה את המושגים שהוא מדבר עליהם, ורק אחר כך לומר את דיניהם.

אמנם לפי מה שהתבאר הדברים מובנים היטב. בהרבה מקומות בש"ס וברמב"ם מצינו התייחסויות לדיני רשות הרבים ורשות היחיד, ולמשל (הל' אישות פ"ד הכ"ב) במקרה שהיו עומדין ברשות הרבים או ברשות שאינה של שניהם וזרק לה קידושיה, וכן (הל' גירושין פ"ג הי"ג) בעניין גט שהונח ברשות הרבים, וכן (הל' איסורי ביאה פכ"ב הי"ב) בעניין ייחוד כשהפתח פתוח לרשות הרבים, וכן (הל' מאכלות אסורות פי"ג ה"ה) בדין יין שנמצא ברשות הרבים לעניין חשש נסך, וכן (הל' מעשר שני פ"י ה"ה) בדין נטיעה ברשות הרבים לעניין חיוב ערלה ורבעי, וכן (הל' נזקי ממון פ"א ופי"ג) בעניין נזק שן ורגל ברשות הרבים והיחיד ובור ברשות הרבים והיחיד, וכן (הל' גזילה ואבדה פט"ו) בעניין מציאת אבדה ברשות הרבים וברשות היחיד, וכן (הל'

8. ההבדל בין מדינה שאינה ננעלת בלילה, שהיתה אמורה להיות רשות היחיד בגלל מחיצותיה, ובכל זאת נחשבת רשות הרבים כיון שהרבים בוקעים בה, ובין פסי ביראות, שנחשבים בפועל כרשות היחיד בגלל מחיצותיהם, ולא מתחשבים בכך שהרבים יכולים לבקוע בה, הוא בכך שבמדינה הרבים כבר בפועל בוקעים בה. ואין מדובר על יכולת בכוח אלא בפועל, ולכן דינה כרשות הרבים. אבל בפסי ביראות, הרבים יכולים בכח לבקוע בה, אבל בפועל אין הם מצויים בהמוניהם בתוכה. ובזה שפיר מתחשבים בכך שהפסים נחשבים בכוח כסגורים וכמחיצות מעליא.

חובל ומזיק פ"א ה"ז) בעניין מבקע ברשות היחיד וניתז גץ ברשות הרבים ולהיפך, וכן (הל' מכירה פ"ד) בדיני קניינים ברשות הרבים וברשות היחיד, וכן (הל' שכנים פ"ה) לעניין היזק ראייה מבני רשות הרבים. ובכל המקרים הללו הרמב"ם אינו טורח לבאר את גדרי רשות הרבים ורשות היחיד, ונוקט את המושגים הללו בסתמא. ועל כרחנו צריך לומר, שהמושגים הללו הם פשוטים וברורים ואין צורך לבארם; והיינו משום שבסתמא דמילתא רשות הרבים היא רשות שהרבים בוקעים בה ורשות היחיד היא רשות שאין הרבים בוקעים בה, וכהגדרתו הפשוטה בפירוש המשנה. ורק משום שבשבת מתקיימים תנאים מיוחדים של גדרי מחיצות וכדומה, לכן הוא מפרש אותם בהמשך. אבל השתא אין קושיה מדוע הוא נוקט במושגים שאינם מבוארים, דהמושגים מצד עצמם מבוארים היטב כמו בכל מקום בתורה. ומה שלא מבואר הוא רק התנאים המיוחדים הנדרשים בהלכות שבת, אבל כבר אין לביאור תנאים אלו עדיפות וקדימות מביאור הדינים המפורטים קודם לכן.

ואמנם, העובדה שהרמב"ם מזכיר מדברות ויערים מחדדת את הגדרת המהות עצמה. ובמקום להבין שמדובר על מקום הילוך הרבים בפועל (כמו שקורה הדבר בשווקים), מתחדש שמדובר על מקום שהרבים **יכולים** להלך בו. ובכל זאת עיקר ההגדרה מובנת מאליה, הן ביחס לרשות הרבים והן ביחס לרשות היחיד. ולכן לא ראה הרמב"ם הכרח להקדים ולחדד את הדברים כבר בתחילת דיבורו על מלאכת הוצאה, והוא סמך על ההבנה הבסיסית של המושגים כפי שהיא מתקיימת בכל שאר ההלכות שעוסקות ברשויות אלה.

ולפי זה גם מובן מדוע הרמב"ם מתחיל לפרט את ד' הרשויות רק בהגיעו לכרמלית; שכן בשתי הרשויות הקודמות (רה"י ורה"ר) הוא לא ראה את עצמו כמסביר מחדש את עניין הרשויות, ורק בהגיעו לכרמלית ומקום פטור הוא הוצרך לומר שיש ארבע רשויות ושתיהן מהוות חלק מאותן ארבע. ואולי לפי זה מובנת יותר גרסת כתבי היד שלא מוזכרים בה שווקים אלא רק מדברות ויערים (ושדות); דיתכן שהרמב"ם לא מצא לנכון להזכיר שווקים מאחר שזו הדוגמה הפשוטה ביותר, וזה היה מובן מאליו בכל הפרקים הקודמים, וכך היא המשמעות בכל התורה. והרמב"ם מצא לנכון להזכיר רק את היערות והמדברות וכו' כי בהם מתחדש החידוש הנ"ל, שאין צורך שהרבים יהלכו ברשות הרבים בפועל ממש, אלא מספיק שהם יכולים ללכת שם.

הטעם לכך שהגמרא והרמב"ם מביאים תל וחריץ כדוגמאות עיקריות לרה"י

ולפי הדברים הללו יש ליישב, מדוע הגמרא אומרת שרשות היחיד היא חריץ עמוק עשרה טפחים ורק לאחר מכן מזכירה את הדבר הבסיסי יותר שהוא מקום המוקף ד' מחיצות של עשרה[9]. וגם הרמב"ם מתחיל דוקא עם הדוגמאות של תל וחריץ, ורק לאחר מכן חוזר לדבר על מקום המוקף מחיצות. ולכאורה היה לו להתחיל עם המציאות היותר בסיסית, שהרי תל נחשב כמקום המוקף מחיצות רק משום שאומרים גוד אסיק מחיצתא, ובפשטות הרי אין בו ד' מחיצות כאלה[10]. אמנם לפי מה שהתבאר הדברים מיושבים היטב. כיון שההגדרה הבסיסית של רשות היחיד היא שזהו מקום שאין הרבים בוקעים בו, אם כן דוקא מקומות כתל וחריץ הם דוגמאות מובהקות יותר למציאות שאין הרבים בוקעים בה, בגלל גובהם או עומקם. ודוקא עניין המחיצות הוא רק תנאי, שאמנם באמת מתקיים יותר בשופי במקום רגיל שיש בו מחיצות, אבל מבחינת המהות של רשות היחיד - דוקא התל והחריץ הם דוגמאות שבהן מהות זו מתקיימת יותר בשופי.

הכרמלית היא מציאות של שלילת הקצוות ולא חיוב מקצת מהם

ולפי זה נראה, שהכרמלית היא אכן תחום ביניים בין רשות היחיד לרשות הרבים, אלא שאין היא "בינונית" ביניהן, אלא היא העדר של שני הקצוות שהיא מצויה ביניהם. ואין היא כבין השמשות שמקצתו מן היום ומקצתו מן הלילה אלא היא לא יום ולא לילה. ולכן נקט הרמב"ם דוגמה של אשה אלמנה, שהיא דוגמה לשלילת הקצוות, כיון שאין בה לא משלוות הבתולה ולא משמחת האשת איש. ולכן לא נקטו דוגמה של ארוסה שיש בה קצת מהחיוב של בתולה וקצת מהחיוב

9. בגמרא נאמר: "גדר שהוא גבוה י' ורחב ד'", ואפשר להבין שהכוונה לתל, וכך משמע קצת ברש"י שכתב שהכוונה לכותל, וכך מבואר בדבריו יותר בע"ב (ד"ה קמ"ל גמורה): "כלומר זו היא שנגמרו מנין מחיצות שלה, שיש לה מחיצות מכל צד, כגון חריץ. וכן גדר דאמרינן מד' צדדין גוד אסיק פני המחיצה על ראשו, ונמצא ראשו מוקף מד' צדדין וחללו ד'", עכ"ל. ומבואר שהבין שהגדר היינו התל, וכך הבין בדעתו גם הב"י (סי' שמה). ואפשר אולי גם להבין שהכוונה לגדר ששיעורה כך והיא מקיפה מקום כלשהו.

10. ולא מסתבר לומר שהרמב"ם סתם נמשך אחר הגמרא שהתחילה עם הדוגמה של חריץ, כיון שדרכו של הרמב"ם להקפיד על סדר ושיטתיות בלי תלות באופן שהדברים מופיעים בגמרא. ובאמת הטור (סי' שמה) שינה את הסדר, והתחיל להדגים את רשות היחיד ממקום המוקף מחיצות והמשיך עם דיר וסהר וחצר, ורק אחר כך עבר לדבר על חריץ ותל.

של אשת איש. ולכן הרמב"ם נוקט: "והשלישי הוא הכרמלית, והוא המקום שלא נשלמו בו תנאי רשות הרבים ולא תנאי רשות היחיד" וכו', וכן בהמשך: "שהיא דומה לאשה אלמנה שאינה בתולה ולא אשת איש, כך רשות זו אינה רשות הרבים ולא נשלמו בה תנאי רשות היחיד"; דהיינו, אין כאן הגדרה חיובית שמתקיימים בה מקצת מתנאי רשות היחיד ומקצת מתנאי רשות הרבים, אלא להיפך, אין בה חלק מתנאי רשות היחיד ורשות הרבים[11]. ולכן כל מקום שאינו רשות הרבים או היחיד (וגם אינו מקום פטור) הוא כרמלית (ואין צורך בהגדרות חיוביות לכרמלית).

ג. הבנת הבית יוסף בדעת הרמב"ם והקושי שבדבריו

והבית יוסף (סי' שמה) כתב על דברי הרמב"ם בעניין מדינה שדלתותיה ננעלות בלילה, וז"ל: "ומשמע לי דהא דבעינן שיהו דלתותיה ננעלות בלילה, דוקא כשיש לה שני פתחים זה כנגד זה שנמצא שמדינה זו מפולשת משער לשער. שאם אין לה אלא פתח אחד מה צורך שינעלו בלילה, בלאו הכי נמי הויא רשות היחיד כדין כל חצרות שבעולם דלא מצרכינן שיהו דלתותיהן נעולות בלילה, וכן נראה מדברי רש"י בריש עירובין. ונראה דהוא הדין אם יש לה כמה פתחים אלא שאינם מכוונים זה כנגד זה, דכל שאינו מפולש משער לשער לאו רשות הרבים הוא כמו שיתבאר בסמוך. והא פשיטא שלא הצריכו לינעל דלתותיה בלילה אלא כדי להוציאה מדין רשות הרבים, כדאמרינן: אלמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים. וכיון דכשאינו מפולש משער לשער לא הוי רשות הרבים, כשאין הפתחים מכוונים זה כנגד זה בלא נעילת דלתות בלילה נמי הוי רשות היחיד. ומהאי טעמא נראה לי עוד, דלא מצרכינן דלתותיה נעולות בלילה אלא כשאותו דרך שבתוך העיר המכוון משער לשער יש לו כל דיני רשות הרבים שיתבארו בסמוך. אבל אם חסר אחד מהם - הוי רשות היחיד גמורה אף על פי שאין דלתותיה נעולות בלילה", עכ"ל. ולדבריו יוצא, שדברי הרמב"ם נאמרו דוקא בכגון שיש למדינה שני פתחים מכוונים זה כנגד זה, ומלבד זאת יש דרך מפולשת מהפתח האחד לשני, ובאותה דרך ישנם כל דיני רשות הרבים. ואולם בדברי הרמב"ם לא נראה כלל שמדובר בכל כך הרבה תנאים ואוקימתות. הרמב"ם סותם

11. ולגבי רשות הרבים הוא אומר שהיא אינה רשות הרבים, מבלי לציין שיש בה מקצת משל רשות הרבים.

את דבריו ואומר "מדינה המוקפת חומה" וכו'. ויתרה מזו, הוא מתחיל לדבר על מקום המוקף ארבע מחיצות וכו', וממשיך: "אפילו יש בו כמה מילין, אם הוקף לדירה, כגון מדינה המוקפת חומה" וכו'. ומבואר שהנידון של מדינה המוקפת חומה איננו במציאות של מבואות המפולשין ולא במציאות של פתחים גדולים המבטלים את שם המחיצות מהן, אלא הכל בכלל המציאות הבסיסית של מקום המוקף ארבע מחיצות שהוקף לדירה.

דחיית הכרחו של הבית יוסף בדעת הרמב"ם

אמנם לפי מה שהתבאר לעיל בדעת הרמב"ם, יש לדחות את הכרחו של הבית יוסף בדעתו. הכרח הב"י היה מצד זה שאפילו בחצר גמורה, אין צורך שהדלתות תהיינה נעולות בלילה. ולכן הוצרך להגיע לכך שהיתה אמורה להיות מציאות גמורה של רשות הרבים. אבל לפי מה שהתבאר בדעת הרמב"ם, יש הבדל מהותי בין חצר ובין מדינה המוקפת חומה: חצר איננה מקום שהרבים בוקעים בו, ולכן עצם העובדה שיש בה מחיצות כבר מספיקה כדי להחשיבה כרשות היחיד. אבל מדינה היא מקום שהרבים בוקעים בו, ולכן לא די בכך שיש מחיצות טובות, וצריך למנוע את המציאות שהרבים בוקעים בה, והדבר יכול להיעשות רק באופן שהדלתות תהיינה נעולות בלילה.

ד. קושי על הרמב"ם מדברי הגמרא בעניין מדבר

והנה, בשבת (שם ע"ב) נאמר: "ולחשוב נמי מדבר, דהא תניא: איזו היא רשות הרבים, סרטיא ופלטיא גדולה, מבואות המפולשין והמדבר. אמר אביי: לא קשיא, כאן בזמן שישראל שרויין במדבר, כאן בזמן הזה", ע"כ. ופירש רש"י: "בזמן שהיו ישראל במדבר - חשיבא רשות הרבים: בזמן הזה - אינו מקום הילוך לרבים דהולכי מדברות לא שכיחי", עכ"ל. ומבואר, שמדבר נחשב רשות הרבים רק בזמן המסוים והמיוחד שהיו ישראל שרויין במדבר, אבל בזמנים רגילים כמו זמננו אין המדבר נחשב כרשות הרבים. ואם כן לכאורה לא היה לרמב"ם להביא את המדבר כדוגמה לרשות הרבים, כיון שהוא מדבר על זמננו ולא על הזמן שהיו ישראל שרויין במדבר (ובאמת הרשב"א מביא את המדבר כדוגמה לכרמלית). וכבר הקשו קושיה זו המגיד משנה והשואל בתשובת ר' אברהם, והמגיד משנה נשאר בצריך עיון.

יישוב הרב קאפח

והרב קאפח כתב וז"ל: "והנ"ל שלא היה לפני רבינו בגמרא אלא ברייתא ראשונה שהובאה בדף [ו'] ע"א, והיא המצויה לפנינו בתוספתא דשבת [פ"א הל' ב]. ואותה ברייתא שנייה שהובאה שם ע"ב שנזכר בה מדבר - ליתא לפנינו בתוספתא ואין מקורה ידוע ונראה שלא היתה לפני רבינו לא היא ולא הקושיה ממנה ולא תירוץ אביי, שכן בפירוש הר"ח אין זכר למו. ורבנו הוא שפירש סרטיה ופלטיה גדולה מדברות ויערות ושדות, ואם כדבריהם שמדבר שבדברי רבינו הוא מדבר שבברייתא השניה ונסבכו בו עם תירוץ אביי - אם כן העיקר חסר מן הספר, היכן סרטיה ופלטיה גדולה. גם מה שהחליפו שדות בשווקים איני יודע שוק זה מהו, אם בתוך עיר ומפולש לרשות הרבים - היינו דרכים המפולשים להם. וכבר נלחץ בהם ר"א בן רבנו בתשובה [הוצ' מקי"נ סי' קיא], והשיב השווקים הם הדרכים, אלא שהרחיב בדברים ולא שת לבו שרבנו מחקה וכתב במקומה שדות כי אין דרכו שלרבנו להרחיב בדברים בחינם", עכ"ל.

קשיים בדבריו

ואולם נראה שקשה מאד לקבל את דבריו, מכמה טעמים: ראשית, גם אם נאמר שלא היתה מונחת גרסה כזו לפני הרמב"ם[12] - צריך בכל זאת ליישב גרסה זו עם דבריו, כיון שלפי הנוסחה הזו נאמרים הדברים בשם אביי, וקשה להניח שזו מימרא שלא נאמרה כלל. ובשלמא כשנאמרים דברים בסתמא, ניתן לומר שזהו פירוש מאוחר או שקלא וטריא מאוחרת, שלא היתה בספרים הקדמונים והמדויקים. אבל כשמובאת מימרה בשם אמורא, קשה להניח שהיא מזויפת. ולכן אף אם נאמר שלא היתה לפניו הגרסה הזו - צריך לומר לכאורה שהיא נשמטה בטעות. ויתרה מזו, נראה שבעל כרחנו צריך לומר שהרמב"ם כן גרס את הגמרא הזו, שהרי ר' אברהם בנו מתייחס בהרחבה לדברי הגמרא הללו. ולא מסתבר לומר שלא היתה גרסה זו מצויה לפני אביו, כי אם הרמב"ם לא שנה, ר' אברהם מנין לו. ולכל הפחות היה ר' אברהם צריך לומר: ומה שהקשיתם ממדברות, בגרסת אבי מורי לא מצויה גרסה כזו, ולגרסתכם כך צריך לומר וכו'. ולא יתכן שר' אברהם לא שם לב לכך שגרסתו שונה מגרסת אביו בגמרא.

12. ומלבד הר"ח שלא הביא את הדברים, כפי שכתב הרב קאפח, גם הרי"ף לא הביאם.

ומלבד זאת נראה שקשה מאד לומר שהרמב"ם למד את הדוגמה של מדבר מדין סרטיא ופלטיא; שכן משמעותם ביוונית היא רחוב, בשני סגנונות שונים: רחבה ודרך הרבים, ואין לכך שום קשר למדבר ויערות. וסביר יותר לומר שהגרסה הנכונה בדבריו היא כמו שכתב ר' אברהם: "מדברות ויערים ושווקים ודרכים המפולשין להן". והרמב"ם מזכיר את השווקים ואת הדרכים המפולשות להם, ובכך הוא בעצם כולל את שני הסגנונות השונים של הרחוב ואת המבואות המפולשים שמוזכרים כולם בברייתא. והרמב"ם עצמו כותב (לעיל פ"ו ה"ה): "מת שעשו לו גוים ארון וחפרו לו קבר בשבת, או הביאו לו חלילין לספוד בהן: אם בצנעה - ימתין בכדי שיעשו למוצאי שבת ויקבר בו, ואם היה הקבר **בסרטיא** גדולה והארון על גביו, וכל העוברין והשבין אומרים שזה שהנכרים עושין עכשיו בשבת לפלוני הוא - הרי זה לא יקבר בו אותו ישראל עולמית, מפני **שהוא בפרהסיא**", עכ"ל. וברור מדבריו כאן שהסרטיא אינה מדבר ויער אלא מקום הילוך הרבים, ודוגמה לפרהסיא שכל העוברים והשבים מתייחסים אליה. וכן מבואר מדבריו (הל' גזלה ואבדה פי"א ה"ז): "אבל אם מצא בסרטיא ופלטיא גדולה, כבתי כנסיות ובתי מדרשות שהגוים מצויין שם תמיד ובכל מקום שהרבים מצויין שם" וכו', עכ"ל. ומבואר שסרטיא ופלטיא הן כמו בתי כנסיות ובתי מדרשות, שהרבים מצויים שם תמיד, וברור אפוא שלא מדובר על מדבר ויער.

ומה שהקשה הרב קאפח: "איני יודע שוק זה מהו, אם בתוך עיר ומפולש לרשות הרבים - היינו דרכים המפולשים להם", לכאורה אינו קשה כלל, שהרי הרמב"ם לא הזכיר את רשות הרבים או את העיר, ואם כן אין זה בכלל דרכים המפולשות **להם**. ואדרבה, ה"רשות הרבים" שבעיר היא השווקים שהוא מזכיר, והדרכים המפולשות להם היינו גם לשווקים הללו. ומה שאמר ר' אברהם (שם): "ולענין שדות טעות בספרים שלכם וכו' ודרכים המפולשים להם, והן הן השווקים הן הן הדרכים אלא שהרחיב ז"ל בדברים", עכ"ל - אין כוונתו לומר שהרמב"ם סתם הרחיב בדברים וחזר על עצמו, כמו שהבינו וטען כנגדו הרב קאפח. אלא כוונתו לומר, שמבחינת המהות יש דמיון בין השווקים לדרכים, לעניין זה שבשני המקומות הללו מדובר על מקום הילוך הרבים בפועל (בניגוד למדברות ויערים שאין הרבים מהלכים בהם בפועל כל הזמן). אבל ברור שהמציאויות של שני המקומות הללו שונות לגמרי זו מזו.

תירוץ רבני תימן והקשיים שבו

והרב קאפח הביא את תירוץ רבני תימן, שאמרו שהקושיה והתירוץ בגמרא בעניין המדבר לא התייחסו כלל לכלל המדברות אלא דוקא למדבר שהלכו בו בני ישראל בצאתם ממצרים. והסתירה היתה ביחס של הברייתות למדבר ההוא, והתירוץ היה שכאשר הם הלכו שם היתה זו רשות הרבים, אבל בזמננו ובכל זמן שאין הם הולכים שם, זהו מדבר "נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים" וכו', ואין הוא מקום הילוך הרבים, ולכן אין הוא רשות הרבים אלא כרמלית. ולפי זה שאר המדברות שבזמננו הם רשות הרבים, כי אין הם מקומות קשים כל כך, ולכן סתם הרמב"ם שמדבר הוא רשות הרבים.

ואולם נראה שקשה מאד לקבל את תירוצם. ראשית, מהיכא תיתי לומר שהברייתות מדברות דוקא על המדבר שהלכו בו בני ישראל. ולכאורה אין לכך רמז בדברי כל אחת מהברייתות. שנית, וכי אין עוד מדברות שיש בהם נחש, שרף ועקרב וצמאון, והאם המדבר היחיד שהוא קשה כל כך הוא רק המדבר שהלכו בו בני ישראל? ומדוע הרמב"ם סותם ואומר שמדבר הוא רשות הרבים, הרי לפי זה כל המדברות הרבים שבהם התנאים קשים צריכים להיות כרמלית ולא רשות הרבים. ואף אם לא היו מדברות נוספים קשים - כיצד הרמב"ם סותם ואומר שמדבר הוא רשות הרבים, הלא הוא כולל בכך גם את מדבר סיני שהלכו בו בני ישראל.

ביאור ר' אברהם לדברי אביו והקשיים שבו

ור' אברהם ביאר את דברי הגמרא לשיטת אביו כך: "בזמן שהיו ישראל במדבר והיו מחנותיהם סדורים בו והוא מקום דירתן, היה לגבן כמו בקעה ושדה ומאי דדמי להו, ובזמן הזה שאין ישראל דרין בו אלא כל מי שירצה מהלך ועובר בתוכו בלבד הוא רשות הרבים, טעמא דמסתבר הוא", עכ"ל. ומבואר מדבריו שהבין ההיפך מרש"י, ולדעתו דוקא כשישראל היו שרויין במדבר הוא לא היה נחשב כרשות הרבים; ומשום שמחנותיהם היו סדורים שם, ולא כל אחד היה יכול לעבור בכל מקום במדבר. אבל בזמן הזה שאין ישראל במדבר, כל אחד יכול להלך היכן שהוא רוצה ואין הוא מוגבל כלל. ולכן סתם מדברות נחשבים כרשות הרבים.

אלא שהקשו על דבריו מכמה מקומות בגמרא, שנאמר בהם להדיא שמחנה ישראל במדבר הוא רשות הרבים. והרב קאפח הביא בשם המקראי קודש: "וקשה,

דהכתוב צווח אל יצא איש ממקומו, וגם עוון מקושש שהעביר ד' אמות ברשות הרבים, גם ילפינן מרה"י לרה"י ורה"ר באמצע מעגלות שבמדבר. וכי תימא יש חילוק בין מקום ששרויין למקום שאין שרויין, א"כ לפלוג בדידיה כאן במקום ששרויין וכו'. ועוד איתא בערובין [דף נה ע"ב] יושבי צריפין אין מודדין להן אלא מפתח בתיהן והקשה כשהן נפנין לאחוריהן[13], כיון דכתיב ע"פ ה' יחנו כמאן דקביעי דמו, הוה מצי לשנויי דאין רה"ר במדבר, וצ"ע", עכ"ל. ובמעשה רוקח הוסיף להקשות שבריש הזורק קראו למחנה לויה רה"ר להדיא, ויעוי"ש שנדחק מאד בפירוש דברי ר' אברהם.

ביאור דברי הרמב"ם בדרכו של ר' אברהם

אמנם נראה שיש ליישב את דברי הרמב"ם בדרכו של ר' אברהם בנו. הגמרא הבינה שהקביעה שמדבר הוא רשות הרבים צריכה להיות קביעה מוחלטת, ולא יתכן שאם הברייתא תאמר שמדבר הוא רשות הרבים, יהיה זה נכון רק במקרים מסוימים ובמקומות מסוימים. ובהיות ישראל במדבר היה אמנם מחנה הלויה רשות הרבים, אבל מחנה ישראל לא היה רשות הרבים, וכמו שכותב רש"י בהזורק (שבת צו ע"ב): "מחנה לויה ר"ה היא - שהיו הכל מצויין אצל משה רבינו", עכ"ל. ומבואר, שרק מחנה לויה היה רשות הרבים כי כל ישראל היו מצויים אצל משה רבנו, אבל מחנה ישראל לא היה רשות הרבים. ובודאי שמחנה השכינה לא היה רשות הרבים, ומסתבר שהוא היה רשות היחיד גמורה, וכמו שמצינו לעניין העזרה שנחשבת כרשות היחיד. וכל הראיות שהביאו המקשים על הרמב"ם הן ממחנה הלויה[14]. והטעם שמחנה ישראל לא היה רשות הרבים, הוא שאמנם המחנה היה במדבר, אבל האוהלים עצמם היו רשות היחיד, והשטח שבין אוהל לאוהל היה כרמלית; וכמו בקעה ושדה שנחשבים כרמלית כיון שהם שייכים לאנשים פרטיים, ואין הם מקום הילוכם של הרבים, אף שהם אינם מגודרים. ולכן הברייתא

13. דהיינו, מחוץ למחנה, ויוצא שנתנו להם ללכת יותר מאלפיים אמה והחשיבו עבורם את כל המחנה כד' אמות. ותירצו, דכיון שחנו על פי ה' היתה חנייתן חשובה להיות נידונת כישיבת קבע.

14. ומה שהקשה המקראי קודש מהסוגיה של יושבי צריפין לא זכיתי להבין, דלכאורה אין זה תלוי בדין רשות הרבים, וגם אם היתה זו כרמלית יש שאלה מהיכן מודדין להם. ולשיטתו שהכל שייך רק ברשות הרבים, יש הוכחה הפוכה מכל הסוגיות שם שמדברות נחשבים רשות הרבים.

שהתייחסה לזמן שהיו ישראל במדבר לא היתה יכולה לומר סתם כך שמדבר הוא דוגמה לרשות הרבים, כיון שברוב המקומות העיקריים המדבר לא היה רשות הרבים אלא רשות היחיד או כרמלית. ויתרה מזו נראה, כיון שברייתא זו מדברת בדוקא על מציאות שישראל שרויין במדבר, אם כן כל ישראל אינם מהלכים בכל המדבריות שבעולם אלא כולם מצויים בתוך הענן יחד עם כל ישראל (שהרי אין משמעות לדיני הרשויות חוץ מלעם ישראל). ואם כן אין אפשרות לומר בסתמא דמילתא שהמדבר הוא רשות הרבים, כי המציאות היחידה שהיתה קיימת בשביל ישראל היתה רק המחנות שהיו בעיקרן מציאות של רשות היחיד וכרמלית (מלבד מחנה הלויה או המצורעים שהיו צריכים לצאת אל מחוץ לג' המחנות או היוצאין להיפנות). ועכ"פ לפי הבנה זו יוצא, שהגמרא הזו מהווה מקור לכך שמדבר בזמננו נחשב כרשות הרבים.

ולפי זה גם מובן מדוע הר"ח והרי"ף לא הביאו את הקושיה ואת התירוץ שישראל שרויין במדבר. לשיטתם יוצא, שכל מה שמתחדש בגמרא הוא רק שבזמן שהיו ישראל במדבר לא היה ניתן לומר עליו בפשטות שהוא רשות הרבים. אבל אין לכך שום נפקא מינה בזמן הזה, ולכן אין טעם להתייחס לכך; ולשיטתם לא מתחדש כלום בעניין צורך של שישים ריבוא. ולאידך גיסא, עצם העובדה שמדבר הוא רשות הרבים היתה פשוטה להם מלכתחילה.

דברי הגמרא מתפרשים מרווח יותר לשיטת הרמב"ם וסיעתו

ובאמת לפירוש שאר הראשונים, לכאורה קושיית הגמרא אינה מובנת, שהרי ישנן עוד דוגמאות של רשות הרבים שלא הוזכרו בברייתא. ואם כן מה בכך שברייתא אחת מצאה לנכון להזכיר את מקצת הדוגמאות וברייתא אחרת מוסיפה עוד דוגמה. ומדוע יש צורך להניח שאם הברייתא השניה לא מזכירה את הדוגמה הזו, אזי היא חולקת על הדוגמה או שהיא מדברת על מציאות אחרת. וגם בתירוץ נאלצת הגמרא להעמיד את הברייתא בזמן שישראל במדבר, שזו אוקימתא רחוקה מאד, דבסתמא דמילתא הברייתא אינה מדברת לזמן שכבר חלף לפני אלפי שנים. ונראה שמכך משמע יותר כשיטת הרמב"ם. הדוגמה של מדבר היא חידוש גדול הרבה יותר מהדוגמאות האחרות של סרטיא ופלטיא, כיון שבמדבר בני אדם אינם הולכים תדיר בפועל, ואילו בשווקים ובסרטיא ופלטיא, אנשים מצויים בפועל ובתדירות. ולכן הבינה הגמרא שאם הברייתא היתה סבורה שרשות הרבים כוללת גם מציאויות שבהן בני אדם אינם מצויים בפועל אלא רק יכולים להלך

שם - היה עליה לחדש שגם זה בכלל רשות הרבים. ולכן היא הוצרכה להגיע לתירוץ שלפיו המדבר היה במציאות שונה לגמרי (לגבי עם ישראל), ולכן לא היה שייך להזכירו.

וגם מסגנון שאלת הגמרא: "וליחשוב נמי מדבר, דהא תניא" וכו', משמע שעצם העובדה שמדבר צריך להיות כלול ברשות הרבים, היתה פשיטא לגמרא, ורק הוקשה לה מדוע לא החשיבו זאת בברייתא כמו שהחשיבו בברייתא האחרת. ואם היה ברור לגמרא שבסתמא דמילתא מדבר אינו בכלל רשות הרבים - היה צריך להקשות הפוך: ומדלא תני מדבר, שמע מינה דמדבר אינו בכלל רשות הרבים והא תניא וכו', או אפילו בקיצור יותר: והנך אין ומדבר לא, והא תניא וכו'.

ולשיטת רש"י וסיעתו יש לכאורה מקום להקשות ממה נפשך: אם הברייתא שייכת דוקא לזמן שישראל שרויין במדבר, ועל כך היא מדברת - אם כן המציאות של מדבר כוללת את כל הוייתם במדבר, ומה מקום יש לסרטיא ופלטיא והמבואות המפולשים, הרי כל אלה היו קיימים במדבר וכלולים בו. ואם הכוונה רק לומר שכמו שהיו במדבר ששים ריבוא או המון רב של אנשים, כך כל מקום שיש בו שישים ריבוא או המון רב של אנשים, דינו כרשות הרבים - אם כן לא היה מקום לתלות את הדבר במדבר, כי דבר זה שייך גם בסרטיא ופלטיא. וגם לא היה לברייתא לומר את המדבר כמקרה אחר ונוסף למקרים של סרטיא ופלטיא, שהרי לפי זה כל מקרה ומקרה ברשות הרבים צריך שיהיו בו שישים ריבוא. וגם לכאורה עדיין נשאר קשה: אם איזכור המדבר נועד ללמדנו שצריך שיהיו שישים ריבוא ברשות הרבים - מדוע לא הוזכר חידוש עצום זה בברייתא השניה? ומסתימת לשון הברייתא השניה יש לנו ללמוד שאין צורך בקיום התנאי שהיה בהיות ישראל במדבר.